

Martin Prudký

Tázání po budoucím čase

aneb indikativ futura versus kohortativ

1. hebrejské myšlení a gramatika biblické hebrejštiny

Jubilant, jemuž je tato studie spolu s celým sborníkem věnována, vyniká mezi religionisty i biblisty snahou o pochopení a tlumočení svérázu „*hebrejského myšlení*“. Ve svých starších i nejnovějších pracích se z různých perspektiv stále znovu, soustavně i v jednotlivostech vyjadřuje k jedinečnosti „myšlení ve Starém zákoně“,¹ svérázným „konturám hebrejského myšlení“² či svébytné „izraelsko-židovské noetice“.³ Důležitou roli přitom pochopitelně hraje konfrontace fenoménů tohoto propria s dobovým kontextem prostředí, ať kenaánským, bábelským, egyptským, perským či helenistickým.⁴ Následující studie chce k tomuto tématickému okruhu přispět dílčí sondou k problematice funkcí hebrejských slovesných tvarů.

Každý, kdo jen trochu okusil z biblické hebrejštiny a začtl se do biblických textů, seznal, že ke svérázu této tradice patří vedle svébytného chápání klíčových pojmů (např. bůh, člověk, víra, dějiny) a jejich vazebných soustav především výrazně odlišná *gramatická struktura* užívaného jazyka. „Svatyní svatých“ gramatiky biblické hebrejštiny (tzv. „svatého jazyka“) je pak nepochybně *problematika funkcí slovesných tvarů* – kdo do této komnaty vstoupí, ocitá se sice v až téměř intimní blízkosti zjevovaného tajemství, zato však musí jako „oděv nehodný“ odložit přede dveřmi své tradiční gramatické představy, zejména prefabrikáty názorů o slovesných časech, videch a modech, jak je nabyt při studiu indoevropských jazyků (obvykle

¹ MILAN BALABÁN, Archetypické a perspektivní myšlení ve SZ, in: Theologická příloha Křesťanské revue 1964, 64-67. - týž, Zjevení a přirozené myšlení, in: Theologická příloha Křesťanské revue 1963, 16-23.

² MILAN BALABÁN, Kontury hebrejského myšlení, in: Religio. Revue pro religionistiku 1/1993, 81-83. - týž, Hebrejské člověkosloví, Praha 1996, 11n.

³ MILAN BALABÁN / VERONIKA TYDLITÁTOVÁ, Tázání po budoucím, Praha 1998, 7.

⁴ Srv. např. MILAN BALABÁN, Jeruzalém - nebo Athény? Hebrejské myšlení v nesnadném rozhovoru s myšlením řeckým, in: Zpravodaj Společnosti křesťanů a Židů 34/1995, 36-43. - týž, Jeruzalém nebo Athény? in: Reflexe. Časopis pro filosofii a teologii 14/1995.

při studiu starověké řečtiny a latiny, skvělých učitelek klasických lingvistů); pokud někdo tuto zbroj nesveče, shoří mu beztak jako „náčiní nečisté“, nebo –a to je horší případ – mu k jeho odolné výbavě přibude ještě hluchota a slepota vůči zjevovanému: v komnatě nachází jen to, co sám přinesl.

Pokusím se naznačený problém doložit a ukázat na jediném jevu: na těžkostech, které našemu gramatickému chápání působí hebrejský *kohortativ*. Překlady příslušných biblických textů do indoevropských jazyků (starověkými překlady do řečtiny počínaje) nám umožňují sledovat tento problém a pokusy o jeho řešení se vši kontrastností.

2. kohortativ v biblické hebrejštině

Kohortativy jsou z hlediska morfologického poměrně jednoduše rozpoznatelné – jedná se o takové tvary preformativní konjugace (*jiqtol*; tzv. imperfektum), které mají koncovku *-áh* (afformativní dlouhou samohlásku *á* s podkladem *h*); vyskytují se pouze v 1. osobě (singulár i plurál). Chceme-li se zabývat všemi kohortativy dle syntaktické funkce, musíme ovšem zohlednit také všechny příslušné tvary sloves třídy *tertiae he*; ta sice tento afformativ nemůže explicitně připojit, může však být i ve svém běžném tvaru kohortativem implicitním. Totéž platí také o všech tvarech tzv. imperfekta 1. sg. se zájmennými suffixy. Základní funkci kohortativů vyjadřuje samo tradiční označení jejich kategorie – od latinského *cohortari*, tj. „povzbuzovat, pobízet“.⁵

Pro přesnější vymezení funkce kohortativů je důležitý jeho vztah k ostatním slovesným tvarům, zejména imperativu a jussivu. Je nápadné, že kohortativy se vyskytují *pouze* v 1. gramatické osobě; pro 2. osobu je tvarem s obdobnou funkcí *imperativ* a pro 3. osobu vyjadřuje obdobnou funkci *jussiv*. Vzhledem k tomu, nakolik jsou tyto tvary výrazem srovnatelného rétorického modu, a vzhledem k tomu, že se ve svém užívání nepřekrývají, je možné považovat jejich soustavu za ucelený systém tvarů vyjadřujících vůli či záměr.⁶ Pro posouzení funkcí kohortativu se právě jeho vztah k tvarům imperativu ukazuje být velmi důležitý.

⁵ W. GESENIUS / E. KAUTZSCH, *Hebräische Grammatik*, 26. Auflage Leipzig 1896, § 48d: „Der *Kohortativ* drückt die Richtung des Willens auf eine Handlung aus und bezeichnet somit vorzüglich eine Selbstermunterung (in der 1. *Plur.* zugleich eine Aufforderung an andere), einen Entschluss oder einen Wunsch (als *Optativ*) u.s.w.“.

3. základní typy užití kohortativu

K základním typům vět, v nichž se kohortativ vyskytuje patří:

# 1	וְאָמַרְתָּ אֲכָלָה בָּשָׂר	Dt 12,20	a řekneš: <u>Hodlám /chci/ jíst</u> maso!
# 2	נִלְכֶה דְתַנְיָה	Gn 37,17	<u>Pojďme</u> do Dótanu!
# 3	נִפְּלֶה־נָא בְיַד־יְהוָה	2S 24,14	<u>Necht' padneme</u> do ruky Hospodinovy!
# 4	אֶל־אַרְאֵה בְּמוֹת הַיֶּלֶד	Gn 21,16	<u>Nehodlám /nechci/ se dívat</u> , jak umírá to dítě!
# 5	אֲלֹכָה וְאַרְאֵנוּ	Gn 45,28	(Josef, syn můj, je živ!) <u>Chci jít a vidět</u> ho!
# 6	הֲבֵה נִרְדֶּה וְנִבְלָה	Gn 11,7	Nuže, <u>sestupme</u> a <u>pomaťme</u> tam řeč jejich!
# 7	וְעַתָּה לָכֵה נִכְרְתָה בְּרִית	Gn 31,44	Nyní tedy <u>pojď!</u> <u>Uzavřme</u> smlouvu!
# 8	לָכוּ וְנִלְכֶה עַד־הָרְאָה	1S 9,9	<u>Pojďte!</u> <u>Půjdeme</u> k vidoucímu!
# 9	בָּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה נִבְרַכָּה לִפְנֵי־יְהוָה עֲשׂוּנוּ:	Ž 95,6	<u>Přistupte!</u> <u>Klanějme</u> se a <u>poklekněme</u> , <u>klekejme</u> před Hospodinem, Učinitelem naším!
# 10	וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִיִּהְיֶה־שָׁם וְאֶתְנֶה לְךָ אֶת־לַחַת הָאֶבֶן שֶׁלַחֲנִי וְאֲלֹכָה אֶל־מִקְוָמִי	Ex 24,12	I řekl Hospodin Mojžíšovi: <u>Ystup</u> ke mně na horu a <u>buď</u> tam! I <u>hodlám ti dát</u> desky kamenné...
# 11	שֶׁלַחֲנִי וְאֲלֹכָה אֶל־מִקְוָמִי	Gn 30,25	<u>Propusť</u> mne! <u>Hodlám jít</u> na své místo...
# 12	הִבִּיאָה לִי צִיד וְעֲשֵׂה־לִי מִטְעָמִים וְאֲכָלָה וְאַבְרַכְכָּה	Gn 27,7	<u>Přineš</u> (!) mi úlovek a <u>uďělej</u> mi pochoutku! I <u>hodlám pojíst</u> a <u>požehnat</u> tě ...
# 13	אִם־יִדְבַרְכָּה לֹא־יִחַשֵׁד כְּאָבִי וְאֶחָדָלָה מִה־מְנִי יְהִלֵּד:	Jb 16,6	Jestliže <u>chci mluvit</u> , má bolest není ušetřena; i <u>chci přestat</u> . – Co však ze mne vyjde?

(Označení kohortativu, resp. imperativu)

Příklad # 1 a # 2 je možné považovat za základní typ. Kohortativ zde vyjadřuje pozitivní záměr, odhodlání a vůli něco vykonat, v náležitém kontextu vyznívá jako výzva sebe sama (quasi-imperativ pro 1. osobu; # 2); základní časovou rovinou je přezens, resp. časová rovina příslušné promluvy.

Volitivní zřetel kohortativu může být ještě zesílen, například příklonnou částicí (# 3); na tom je pro naši souvislost důležité, že příklonná částice *-ná* se ze slovesných tvarů pojí právě jen s imperativy, jussivy a kohortativy, nikdy s indikativem. Příklad # 4 je negativní obdobou

⁶ BRUCE K. WATKE / M. O'CONNOR mluví o „třídě volitivních tvarů“ (Biblical Hebrew Syntax, Winona Lake 1990, 564-579; „a volitional class“, 565).

základního typu; jednoznačným dokladem volitivního modu je v těchto případech důsledné užívání vetitivní zápornky `al (nikoli indikativní lo`). V příkladu # 13 je sice celé souvětí uvedeno podmínkovou spojkou `im, na základním volitivním vyznění užitých kohortativů to však nic nemění. To je dalším dokladem stability a jednoznačnosti funkce daného slovesného tvaru, jaká je v soustavě hebrejských slovesných tvarů jinak spíše výjimkou.

Příklady # 5 a # 6 uvádějí výroky, v nichž kohortativy vytvářejí řady, které pak vyjadřují postupné kroky záměru; postupnost však není vyjadřována žádnou tvaroslovnou sousledností, pouze parataktickým seřazením. Zvláštní variací tohoto typu jsou formulace # 7 a # 8, kde první výpověď zazní jako výzva v ustrnulém imperativu „pojděte!“ (v podstatě ve funkci částice „nuže!“, srv. # 6) a teprve druhý tvar – kohortativ – se reálně obrací na adresáta či adresáty s konkrétní výzvou (# 7 a zejména # 8, kde je u obou tvarů týž slovesný kořen /sic!/: „Pojďte, půjdeme!“ ve smyslu „Nuže, pojíme!“). Text uvedený jako # 9 kumuluje předchozí dva jevy do rozsáhlé řady.

Příklady # 10 až # 12 se týkají *kohortativu*, který následuje *po imperativu*. Tyto případy zasluhují zvláštní pozornost,⁷ neboť jsou často překládány s výrazným posunem časové perspektivy a interpretovány značně zkresleně. Právě na nich lze demonstrovat svéráz funkce hebrejského kohortativu a obtíže při jeho náležitém překladu.

Drobným detailem, který může doplnit argument o paralelnosti funkcí imperativu a kohortativu (resp. o skupině volitivních tvarů), je možnost připojení „kohortativního“, resp. volitivně emfatického affixu *-áh* také na imperativy (tzv. *imperativus energicus*).⁸ V příkladu # 12 spolu i tímto způsobem tvary „přines...!“ a „hodlám pojít a požehnat tě“ vzorně korespondují.

Už na uvedených příkladech # 10 až # 12 lze pozorovat, že *vztah imperativu a kohortativu* je vztahem bipolární rovnováhy v konání aktérů – mluvčí rozděljuje úkoly: „ty udělej /uděláš/ toto a já *přitom* hodlám udělat /udělám/ toto...“ Jakkoli (např. u # 10) může *di*gová souvislost

⁷ BRUCE K. WATKE / M. O'CONNOR věnují těmto případům zvláštní podkapitulu 34.6 „Jussive and Cohortative after Imperative“ (tamtéž, 577–579); jejich kategorizace materiálu však vykazuje nedostatky jak v kritériích (např. tvary tzv. konsekutivního imperfekta /nativu/ s koncovým *he* není možné bez dalšího řadit mezi kohortativy; contra 34.5.3., příklad 5. a 6.), tak v rozřídění příkladů do definovaných tříd a skupin (např. 34.5.2., příklad 1. patří do jevů pojednávaných právě v 34.6).

⁸ Srv. W. GESENIUS / E. KAUTZSCH, Op. cit., § 48 (pojednává zkrácené i prodloužené tvary imperfektní třídy, tj. imperativ, jussiv a kohortativ společně!).

předpokládat mírný časový posun mezi konáním jednoho a druhého aktéra (nejdříve vystoupíš na horu, *pak* ti dám...; # 10), nejde v dané kombinaci tvarů primárně o vyjádření této časové souslednosti, nýbrž o *polaritu jednání obou aktérů ve stejném modu*: „ty konej toto ... já hodlám konat tamto.“ U obou tvarů běží o vyslovení záměru, vůle a odhodlání, resp. o autoritativní vyjádření závazku či instrukce pro oba aktéry společné akce.

4. vazba imperativu a kohortativu

Zde se dotýkáme podstatné stránky problému. Funkce kohortativu a imperativu jsou tam, kde vytvářejí syntaktickou figuru, ve svém *vztahu k času* vyprávěného příběhu *zcela rovnocenné*. Oba tvary jsou především vyjádřením přítomně aktuálním: „Nyní dělej! ... Nyní mám záměr, právě hodlám udělat...“ Oba tvary však také současně zahrnují budoucnostní aspekt – z aktuální situace mluvčího cílí na budoucnost; odtud pramení jistá oprávněnost překládat tyto tvary futurem.

Tuto *paralelnost* ve vztahu k času vyprávěného příběhu je třeba cítit jako základní strukturu gramatické figury (výjimky, podložené jednoznačnými signály na posun v interní chronologii či posun v modu, potvrzují pravidlo). Srovnání příslušných textů s překlady do indoevropských jazyků však ukazuje, že tato vyváženost obvykle není respektována. Imperativ bývá překládán *imperativem* zatímco kohortativ *indikativem futura*. Takový překlad však do figury vnáší časovou asymetrii, která může být (a často bývá) chápána téměř dichotomicky: „Ty *nyní* /aktuálně! / dělej! ... „Já *pak* /nikdy v budoucnu, futurálně či dokonce kondičně / budu *také* konat ...“

Jsou texty, kde dějová souvislost takový posun unese, protože daná formulace umožňuje vložit mezi imperativ a kohortativ časovou souslednost. Například # 12 lze chápat tak, že Ezau má *nyní* /nejprve/ „přinést úlovek a udělat pochoutku“, aby *pak* /následně/ Izák pojedl a /nakonec/ požehnal mu. To je ovšem překlad, který rozvádí dynamiku časového sledu ve vyprávěném příběhu a realizuje toto „rozšíření“ logicky postupných kroků ve slovesných tvarech a syntaxi přijímajícího jazyka. Hebrejská skladebná parataxe však v daném výroku vyjadřuje primární distribuci úkolů pro aktuální chvíli (synchronně!). Překlad, který by chtěl respektovat tuto vyváženost, by měl užít pro oba aktéry slovesné tvary stejné časové roviny – buď v přítomnosti („*přines* ... *udělej* ...; *já* /totiž nyní/ *hodlám* *pojíst* ... a *požehnat*“), nebo snad i ve future („*ty*

pøineseš ... a udláš ... a já pojím ... a požehnám“).⁹ Všechny tyto èinnosti jsou v Izákovì výroku „dramaticky souèasné“ – pokud by mla být èasová souslednost, resp. návaznost jednotlivých dijových krokù vyjádøena, mohl by vypravìe užit pøíslušné /jiné/ figury slovesných tvarù,¹⁰ pøípadnì zvýraznit èasovou souslednost dalšími jazykovými prostøedky (napø. pøíslovcemi èasu).

5. kohortativ versus indikativ futura

Jsou ovšem texty, mnohé z nich pro biblickou tradici mimoøádnì významné, u nichž právě převod kohortativu indikativem futura závažnì posouvá význam výroku a fatálnì poznamenává jeho působení v tradici. Indikativ futura totiž nejen příliš dominantnì zdùrazňuje budoucnostní zřetel, čímž zcela eliminuje aspekt aktuálního odhodlání, ale také podstatnì mìnì modus výpovědi – z angažovaného volitivu se stává mnohem ménì zúčastnìný indikativ; výzva se promìňuje v informaci.

Pøíkladem, kdy tento posun ve svých dùsledcích mìnì chápání textu, nám může být Hospodinova řeè k Abramovi, kterou se programovì uvádì do pohybu celá Abramova zvláštní cesta (Gn 12,1-3):

... לך־לך מֵאֶרֶץ־ךָ	12,1a	<u>Jdi</u> (ty!) ze země tvé ...
אֲלֶהֱאָרִיךְ אֲשֶׁר אֶרְאֶךְ:	12,1b	... do té země, co chci ukázat tobì!
וְאָעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל	12,2a	<u>Hodlám tě udělat</u> národem velikým,
וְאֶבְרַכְךָ	12,2b	a <u>hodlám tě požehnat</u> ,
וְאֶנְדְּלָה שְׁמִיךָ	12,2c	a <u>hodlám učinit veliké</u> tvé jméno;
וְהָיָה בְּרַכְּהָ:	12,2d	<u>Budiž</u> požehnáním!
וְאֶבְרַכְּהָ מִבְּרַכְּךָ	12,3a	<u>Hodlám požehnat</u> ty, kdo žehnají tobì,
וּמִקְלָלְךָ אֵאָר	12,3b	a toho, kdo ti zlořečí, <u>hodlám proklít</u> .
וְנִבְרַכְּוּ בְּךָ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה:	12,3c	I budou požehnány v tobì všechny èeledi země. (značení <u>imperativù</u> a <u>kohortativù</u>)

Tomuto textu mimoøádnì záleží na teologicky pøesné „distribuci úkolù“ mezi aktéry příběhu – proto pečlivì pracuje s *rovnováhou imperativù a kohortativù*. Abrama, který je zde přímo osloven (je adresátem, týkají se jej slovesné tvary a zájmené suffixy ve 2. os. sg.), se týkají

⁹ V souvislosti uvedeného pøíkladu je však jednoznačně lepší prèzens – jde o aktuální oslovení a povìření úkoly, nikoli o /pouze/ futurální předpověď.

¹⁰ Obvyklou figurou pro pøíkaz a jeho dùsledky je syntaktický sled imperativu a tzv. waw-perfekta (*w-qatal*).

pouze tvary imperativů; tyto tvary se také netýkají již nikoho jiného (výlučná vazba). Subjektem všech tvarů 1. os. sing. je naopak sám Hospodin (mluvčí); z těchto tvarů jsou morfologicky jednoznačným kohortativem dva – „hodlám učinit velké“ (הָאֲנִי עֹשֶׂה ; v. 2c) a „hodlám požehnat“ (הָאֲנִי בְרֹכֵךְ ; v. 3a). Ostatní slovesné tvary hlavních vět,¹¹ jejichž subjektem je Hospodin, však můžeme /musíme/ považovat za kohortativy implicitní, neboť jejich textově syntaktická pozice je všude identická a jejich konkrétní morfologické rysy znemožňují připojit kohortativní koncovku (explicitní kohortativní *-ah* nelze uplatnit ve tvaru se zájmeným suffixem); pro odlišné chápání jejich funkce vzhledem ke tvarům v. 2c a 3a však není žádný důvod. I mezi Hospodinem a distribucí kohortativů tak existuje výlučná vazba.

Tvary uvedeného textu tedy podobně jako u výše uvedených příkladů # 10 až # 12 vyjadřují *synchronní distribuci pověření* – společné dílo, jež se zde programově nahlašuje. Toto konání sice má své zacílení do budoucna, zde však jde především o aktuální proklamaci tohoto záměru a o přisouzení jednoznačných rolí v něm („*ty tohle ... a já toto*“!). Budoucnostní důsledky, resp. futurální zacílení tohoto konání vyjadřuje v daném výroku výslovně teprve poslední věta: „I budou /*pak*, resp. *proto*/ v tobě požehnány všechny čeledi země.“¹²

Tuto základní *souvztažnost v jednání* obou aktérů příběhu – a tedy základní strukturu vztahu Hospodina a Abrama, jež je v následujícím cyklu příběhu vyjádřena – narušuje každý překlad, který příslušné tvary *kohortativu* převádí *indikativem futura*. Tím totiž ze synchronní dialektiky Hospodinova záměru a Abramova úkolu činí chronologickou následnost typu: „*ty jdi ... a já ti /pak*, v návaznosti na tvou poslušnost/ požehnám...“¹³ Volitivní modus všech výpovědí o Hospodinově činnosti tím zcela mizí a celkové vyznění se posouvá z aktuální angažovanosti do futurálního zaslíbení. Skutečnost, že se takový posun některým vykladačským tradicím k dalšímu užití tohoto textu výborně hodí, tento krok nijak neospravedlňuje.

Už Septuaginta, nejstarší známý překlad do nešemitského jazyka, se tohoto posunu dopouští:

ἔξελεθε ἐκ τῆς γῆς σου	12,1a	<u>Vyjdí</u> ze země tvé ...
εἰς τὴν γῆν ἣν ἄν σοι δείξω	12,1b	... do té země, kterou ti <u>ukážu!</u>
καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα	12,2a	A <u>udělám</u> tě národem velikým,

¹¹ Tedy s výjimkou tvaru „chci ukázat“ (אָזְכִּיר ; v. 1b), který je predikátem přístavkové věty předmětné.

¹² Srv. W. SCHNEIDER, *Grammatik des biblischen Hebräisch*, München 1973 (1993⁸), § 48.3.4.

¹³ Takovou vazbu by biblická hebrejšтина vyjádřila po imperativu tvarem *w-qatal* (tzv. *waw-perfektem*); viz výše.

καὶ εὐλογῆσω σε	12,2b	a <u>požehnám</u> tě,
καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου	12,2c	a <u>velikým učiním</u> jméno tvé
καὶ ἔση εὐλογητός	12,2d	a <u>budeš</u> požehnaný!
καὶ εὐλογῆσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε	12,3a	A <u>požehnám</u> ty, kdo žehnají tobě,
καὶ τοὺς καταραμένους σε καταράσομαι	12,3b	a ty, kdo tě proklínají, <u>proklejí</u> ,
καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ	12,3c	a <u>budou požehnány</u> v tobě
πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς		všechny čeledi země.
		(značení <u>imperativu</u> , resp. <u>indikativu futura</u>)

Všechny (sic!) slovesné tvary, v nichž Hospodin vyhlašuje své konání, vyjadřuje tento překlad *indikativem futura*. Do vztahu obou aktérů tedy Septuaginta klade na jedné straně aktuální příkaz pro Abrama, na straně druhé /pouze/ futurální „zaslíbení“ Božích činů.

Tento přístup, v němž se proti dialektické synchronii dominantně prosazuje zřetel logické a chronologické souslednosti, vede Septuagintu vposledu k tomu, že dokonce i jednoznačný imperativ „budiž požehnáním“ (adresovaný Abramovi a vyvažovaný souvztažným kohortativem „já /tě/ hodlám požehnat“; v. 2b a 3a) překládá indikativem futura: „a budeš /staneš se/ požehnáním“. Tím ovšem z aktuálně *přítomnostní* výzvy, jež jako Hospodinův příkaz vytyčuje abramovskou cestu *od počátku*, činí zaslíbení *pro futuro*, které je možné dokonce chápat i /jen/ jako zaslíbení cíle, jehož se má dosáhnout /teprve/ na konci cesty.

Toto chápání se pochopitelně silně uplatňuje v křesťanské tradici s její jednoznačnou tendencí vnímat starozákonní příběhy prismatem dialektiky „zaslíbení – naplnění“. Z překladů jdou touto cestou kromě latinské Vulgáty¹⁴ překlady reformační (King James,¹⁵ 1611; Kralická,¹⁶ 1613) i řada novodobých.¹⁷ Pozoruhodnou výjimkou jsou v tomto ohledu převody německé, které už od překladu Lutherova mají v dané souvislosti zakotven překlad modálními tvary: „*Und ich will dich zu einer großen Nation machen und dich segnen, und ich will deinen Namen groß machen; und du sollst ein Segen sein!*“ Volitivnímu pojetí kohortativů zde

¹⁴ ...faciamque te in gentem magnam / et benedicam tibi / et magnificabo nomen tuum / erisque benedictus.

¹⁵ ... And I will make of thee a great nation, and I will bless thee, and make thy name great; and thou shalt be a blessing.

¹⁶ ... A učiním tě v národ veliký, a požehnám tobě, a zvelebím jméno tvé, a budeš požehnaní.

¹⁷ Revised Standard Version, 1952; New Revised Standard Version, 1989; New King James Version, 1982; Good News Bible, 1972; Revised Webster Update, 1995; Nederlands bijbelgenootschap-bijbel, 1952; Lutherse vertaling, 1994 aj.

odpovídá sice jen nepřímé, modální vyjádření rozkazu, to však lze v rámci možnosti přijímajícího jazyka považovat za převod poměrně zdařilý.¹⁸

6. důsledky překladového posunu

Příkladem textu, v jehož dějinách výkladu či působení si takto posunuté vnímání kohortativů vytvořilo vlastní tradici, je výpověď pátého verše z příběhu Abrahamovy zkoušky (tzv. obětování Izáka). Abraham zde putuje do země Morija, aby tam na určeném místě obětoval svého jediného syna; třetího dne, v okamžiku, kdy už z dálky uvidí „to místo“, řekne svým služebníkům:

שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם־הַחֹמֶר	22,5a	<u>Zůstaňte</u> vy zde, s oslem!
וְאֲנִי וְהַנֶּעַר גֵּלְכָה עַד־כֹּה	22,5b	/Zatímco/ já a tento chlapec <u>hodláme jít</u> až tam...
וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁבָּח אֱלֹהֵיכֶם:	22,5c	... i <u>chceme se pokonit</u> (Bohu) a <u>vrátit se</u> k vám (značení <u>imperativu</u> , resp. <u>kohortativu</u>)

Postatná na této výpovědi není jen její vnitřní důležitost pro děj příběhu, totiž instrukce služebníkům, nýbrž také (ba především) ta skutečnost, že zkoušený praotec explicitně vyjadřuje záměr své cesty na „to místo“ a tím dává posluchačům nahlédnout do své perspektivy (běží o příběh zkoušky! – viz v. 1b).

Hebrejský text zde užívá obvyklou figuru imperativu a kohortativu,¹⁹ kterou mluvčí rozděljuje úkoly jednotlivým aktérům; formulace je zde k oběma stranám vyváženě volitivní a v téže rovině slovesného času: „Vy zde! – /Zatímco/ Já a chlapec až tam!“ V této formulaci zaznívá zřetelná /a typická/ bipolární synchronie; výpověď se u obou skupin aktérů týká aktuálního záměru (angažovaný prézens).

Septuaginta překládá první a poslední z trojice kohortativů, v nichž se zkoušený Abraham vyjadřuje o své cestě, *indikativem futura*; prostřední tvar převádí na *participium aoristu*. Tím vzniká chronologicky sousledná řada tří postupných kroků děje:

καθίσσατε αὐτοῦ μετὰ τῆς ὄνου	22,5a	/Vy/ <u>zůstaňte</u> s oslem!
ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διελυσόμεθα ἕως ὧδε	22,5b	Já pak a chlapec <u>půjdeme</u> až tam

¹⁸ Český ekumenický překlad (1979; 1985³) sice tvar v.2d přesně překládá imperativem, ale na místo všech kohortativů klade indikativy futura.

¹⁹ Tvary גֵּלְכָה a נִשְׁבָּח jsou morfologicky jednoznačné kohortativy. Tvar וְנִשְׁתַּחֲוֶה je kohortativem implicitním, neboť jako sloveso třídy tertiae he nemůže připojit kohortativní affirmativ; textově-syntaktickou funkcí se však od obou sousedních tvarů nijak neliší.

καὶ προσκυνήσαντες ἀναστρέψομεν πρὸς ὑμᾶς; 22,5c a poklonivše se, navrátíme se k vám.
(značení imperativu, resp. indikativu futura)

I Vulgáta nakládá s příslušnými tvary nestejně, volí však jiné řešení:

expectate hic cum asino 22,5a Čekejte zde s oslem!
ego et puer illuc usque properantes 22,5b Já a chlapec až tam chvátajíce,
postquam adoraverimus revertemur ad vos 22,5c poté co se pomodlíme, navrátíme se k vám.
(značení imperativu, indikativu futura, resp. indikativu futura II)

Jak vidno, vyváženost hebrejských slovesných tvarů v jednostejném modu byla přetavena do zcela jiné podoby. Sošně strohá parataxe hebrejské gramatické skladby je zde převedena do logické souslednosti a souvztažnosti postupných článků výpovědi. Volitivně synchronní zřetel k oběma skupinám aktérů je ovšem zrušen – služebníkům se sice přikazuje; o sobě však Abraham nemluví nijak angažovaně a přítomně, nýbrž /pouze/ informativně a futurálně. Do Abrahamova záměru je zabudována interní chronologická diference, čímž je očekávaný průběh postupně rozfázován. Tvar výpovědi, který tím vznikl, svými vlastními syntaktickými důrazy výrazně posouvá smysl Abrahamovy výpovědi – z prvních dvou kohortativů činí výpovědi závislé, teprve z posledního pak větu hlavní; hlavní výpověď je podána v indikativu futura. Důsledkem této úpravy tak zkoušený Abraham v hlavním větěm důrazu říká: „*my navrátíme se k vám*“.

Taková výpověď v ústech zkoušeného je ovšem v přímém rozporu se záměrem cesty, jež je předmětem zkoušky. Na základě tohoto posunu a jeho působení proto vzniká /sekundární/ *vykladačský problém*, který se v tradici emancipuje a žije samostatným životem: jak je možné, že zde *praotec víry* svým služebníkům *lže*? Základem tohoto „exegetického“ problému ovšem není znění hebrejského textu (dikce s kohortativem), nýbrž teprve jeho převedení do indikativu futura – problémem je takové chápání Abrahamovy výpovědi, které ji považuje za *předpověď*, resp. za *příslib* Izákova návratu; takové jednání by vskutku bylo v rozporu se základní linií příběhu zkoušky.

V dějinách výkladu tohoto biblického oddílu pak můžeme až do moderní doby nacházet rozmanitá řešení tohoto „problému“. Očividně se přitom snaží eliminovat etickou pohoršlivost

Abrahamova výroku. Podle některých interpretů Abraham vědomě lže z nouze,²⁰ podle jiných nevědomě mluví pravdu,²¹ podle dalších dokonce tímto poněkud záhadným způsobem vyjadřuje svoji naději a předjímá návrat, o němž pak mluví 19. verš.²² Jakkoli jsou tyto interpretace pozoruhodné a svým způsobem teologicky pozoruhodné, s Abrahamovou výpovědí na tomto místě nesouvisejí přímo. Abraham zde totiž o návratu svého syna nemluví v indikativu futura (t.j. netvrdí, „že se chlapec vrátí“), nýbrž vyjadřuje svou vůli, své chtění, jež je na daném místě dramatické strategie vyprávěného příběhu především aktuální výpovědí zkoušeného.

Ostatně, mistrný vypravěč tohoto podivuhodného příběhu dá Abrahamovi ještě jednou (v záměrné gradaci zužující se perspektivy) vyslovit, jak se k obětování svého syna staví – jde přece o příběh zkoušky (srv. 22,1) a běží o to, zda zkoušený obstojí! Tomu zde, podobně jako v jiných příbězích, slouží přímá řeč. Na radikální otázku milovaného syna – „... a kde je beránek k oběti?“ – Abraham odpoví:

אֱלֹהִים יְרַאֲהוּ-לִּי הַשֶּׁה לְעֹלָה בְּנִי 22,8 Bůh vidí /sobě/ beránka k oběti, synu můj.

Abrahamova odpověď je zde v několika ohledech význačná. Především je problémem jednoznačné určení funkce slovesného tvaru. V nominálních větách tohoto typu²³ má tvar typu *jigtol* (tzv. imperfektum) především funkci *prézentní* výpovědi (pokud nějaké explicitní signály či jednoznačnost kontextu neorientují výpověď časově jinak); nabízí se tedy především překlad *indikativem préSENTA* („Bůh vidí“) – zcela analogicky k výpovědi verše 14., kde Abraham stejným slovesným tvarem /sic!/ provolává jméno tohoto místa (I provolal jméno toho místa: „Hospodin vidí!“). Pro překlad *indikativem futura* není ve formulaci samé žádný výraznější podnět – přece však jak Septuaginta, tak i Vulgáta překládají tímto svým oblíbeným způsobem. Abrahamova výpověď se tak z *prézentního*, aktuálního „odvolání se k Bohu“ (jako statečné odpovědi zkoušeného!) stává až téměř vyhýbavým odkazem do budoucnosti (quasi: „...ted’ nemám co říct, ale počkej, Bůh si /ještě/ najde řešení...“).

²⁰ H. HOLZINGER, Genesis, Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament, Freiburg 1898, 164: „Die harmlose Notlüge will gegenüber so vielem Schlimmeren in der Patriarchengeschichte wenig besagen“. - Podobně, jakkoli mírněji v odsudku též H. GRAF REVENTLOW, Opfere deinen Sohn. Eine Auslegung von Gn 22, (Biblische Studien 53) Neukirchen 1968, 47: „wissentlich eine falsche Auskunft“.

²¹ B. JACOB, Das erste Buch der Tora, Genesis, Berlin 1934, 495.

²² A. VAN DER SPEK, Abraham en zijn jongens, in: Flegels op de dorsvloer. Feestbundel voor Th. Naastepad, Kampen 1981, 195.

²³ Srv. WOLFGANG SCHNEIDER, Grammatik des biblischen Hebräisch, 8. Aufl., München 1993, § 44.4 a zejména 48.3.1. Nominální věta je taková věta, která je uvedena nominálním větným členem; její funkci je vypovídat o tomto členu. Hlavním slovesným tvarem (tzv. „hlavním časem“) takové výpovědi je v diskurzivním kontextu imperfektum (*jigtol*).

V rámci výše nahlášené víceznačnosti by bylo možné chápat daný slovesný tvar také *jusivně*: „Bůh nechť vidí pro sebe (nechť si vyhlédne) beránka k oběti“. Morfologicky i syntakticky je to dobře možné, pro naše téma volitivních funkcí slovesných tvarů je to dokonce přímo svůdné. Je však třeba být opatrný; vykladačská tradice, která je právě u tohoto oddílu mimořádně bohatá a pestrá, s takovým chápáním této věty nijak nepracuje. Ostatně, co se smyslu týče, nikoli volitiv, nýbrž indikativ préSENTA je na tomto místě tím nesporně nejlepším způsobem, jakým může zkoušený otec na synovu vyhrocenou „zkušební otázku“ odpovědět – *prézentní indikativ* odkazující na Boha a jeho aktivitu je v situaci krize jednoznačným projevem „víry“ (závěrem zkoušky je pak konstatování: „nyní jsem poznal: ano, *tys bohabojný!*“). Indikativ futura pointu výpovědi zkoušeného posouvá stejně neblaze, jako když vstupuje na místo kohortativů.²⁴

7. facit

Tato studie si kladla za cíl přispět k rozhovoru o tzv. „hebrejském myšlení“ zcela dílčím hlasem – na příkladu jedné z kategorií hebrejských slovesných tvarů (tzv. kohortativu) představit *svéráz hebrejské dikce* a něco z potíží, kterým jsme vydáni, když chceme funkčně odpovídajícím způsobem převést biblický text do indoevropských jazyků.

Při vši dané stručnosti a při vši omezenosti počtu i důkladnosti pojednání uvedených příkladů je snad patrná *povaha problému* – již na rovině volby slovesných tvarů dochází k sice subtilním a z perspektivy přijímajícího jazyka zcela pochopitelným (a nutným!) posunům, ty však ve svých důsledcích mohou vést i k vážnému přeznačení smyslu celkové výpovědi.

V daném výseku problematiky je například jednoznačné, že indikativ futura indoevropských jazyků *není ekvivalentem* hebrejského kohortativu – jakkoli tak zcela obvykle bývá při překladu biblických textů užíván. Naopak, na řadě míst dokonce vzniká v důsledku takového převodu sekundární vykladačský /pseudo/problém, který na sebe výrazně strhává pozornost vykladačské tradice. Ta se pak o to méně věnuje svému výsostnému předmětu, tedy

²⁴ Ke škodě vyprávěného příběhu užívá pro danou výpověď tvar indikativu futura drtivá většina moderních překladů: King James Version /1611/: God will provide himself a lamb for a burnt offering. (Obdobně American Standard Version /1901/, Revised Standard Version /1952/, New Revised Standard Version /1989/ aj.). Kralická /1613/: Bůh opatří sobě hovádko k oběti zápalné, synu můj. Luther /ed. 1912/: Mein Sohn, Gott wird sich

svébytnému svědectví Písma v jeho vlastní dikci, a samožerně bobtná na problémech, jež si sama navodila.

Jubilantovi může být český bohoslovec či religionista – zejména pak biblista – stěží dost vděčný za úsilí, které po desetiletí soustavně vynakládal na to, aby nahá krása svérázu biblického Slova okouzila své posluchače a aby z takového setkání vyrostla vášnivá láska k Tomu, jenž je takto svébytně dosvědčován.